

**І.В. Соколова,**  
кандидат педагогічних наук, професор,  
**О.А. Івашко,**  
старший викладач  
(Маріупольський державний  
гуманітарний університет )

## **ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ**

**Постановка проблеми.** Інформаційно-технологічне XXI століття характеризується філософським переосмисленням ціннісних орієнтирів освітньої політики. Світові процеси глобалізації зумовлюють серйозні зміни у сфері культури та вищої освіти. Предметом наукових розвідок стає “культурна глобалізація” за умови збереження національної і культурної ідентичності [3, с.8-20].

**Аналіз досліджень і публікацій.** Аналіз наукових джерел вітчизняної педагогіки засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою формування полікультурної компетентності майбутніх учителів-філологів: розкрито зміст поняття полікультурності (Р.Антонюк, М. Денисенко, Г. Єлізарова, І. Макаренко, П.Сисоєв), полікультурного підходу в освіті (О.Ковальчук); визначено роль полікультурності у вихованні (І.Лощенова, Г.Розлуцька, І. Алексашенкова, Л.Данилова, В.Долженко, О.Щеглова), педагогічні передумови професійної підготовки вчителя для роботи в поліетнічному просторі (О.Дубасенюк); досліджуються дидактичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до міжкультурної взаємодії (Н.Гальська, В.Сафонова), формування полікультурної компетентності у студентів (Л.Данилова, І.Соколова, О.Щеглова).

**Метою дослідження** є визначення змісту та структури полікультурної компетентності майбутніх учителів-філологів у контексті культурологічної парадигми освіти та особливостей її формування у вищих навчальних закладах.

Під “парадигмою” ми розуміємо змістовно та формально інтегровані ідеї, що визначають теоретико-методологічні засади дослідження, а також педагогічні теорії, що свідчать про розвиток педагогічної науки в певний історичний період розвитку суспільства і відбиваються в системі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів за двома спеціальностями [6,с.20]. Структурно-функціональними елементами, які визначають освітню парадигму, є система знань і умінь, що актуалізуються в певну історичну епоху; усвідомлення людиною типу культури і способів особистісного розвитку в процесі її засвоєння; принципи кодування і передачі інформації; цінності освіти в суспільстві; усвідомлення культурного розвитку людини; уявлення про образ і місце вчителя як носія знань і культури в процесі педагогічної діяльності.

Базовими теоріями культурологічної парадигми є філософська концепція духовної діяльності, взаємозв'язок культури і моралі особистості, культури й освіти (М.Бахтін, Г.Балл, В.Біблер, Є.Іванов). Культура є такою системною ознакою антропологічної парадигми. На думку Г.Балла, її ознакою є єдність складових двох типів: нормативно-репродуктивних, що забезпечують зв'язок між поколіннями, сталість засобів і способів функціонування людської спільноти та окремих особистостей; діалогічно-творчим, завдяки яким відбувається оновлення і розвиток суспільства. Культура, за М.Бахтіним, – це “антропологічний феномен, породження безмежно багаті людської суб'єктивності, виявлення всієї людської природи у всьому різнобарв'ї її високих і низовинних виявлень”. Російський філолог усвідомлював і розглядав її у двох площинах: як форму спілкування представників різних культур і як форму діалогу. На важливість цілеспрямованого залучення учасників освітнього процесу до “великих діалогів”, що розгортаються в людській культурі і є провідним механізмом її розвитку, вказував і В.Біблер. У результаті порівняльного гуманістично зорієнтованого співвивчення іншомовної і рідної культур, як вважають М.Певзнер і В.Сафонова, в учня або студента формуються комунікативні вміння міжкультурного спілкування [6, с.23].

Слушною є думка Є.Іванова про єдність змістовного та формального в культурологічному підході. Змістовний інтегративний сенс парадигми дозволяє розглянути фактично всю проблематику людини, суспільства та діяльність через категорію “культура”. Формальний інтегративний сенс розуміється як можливість виконувати функції в міждисциплінарних синтезах, тобто об'єднувати навколо себе значне коло конкретних дисциплін. Сутнісними характеристиками культурологічної підготовки майбутнього вчителя Є.Барбіна вважає системність, культуроцентричність, діалогічність, образну представленість, особистісну орієнтованість, а стрижнем – формування культурологічної домінанти особистості, навколо якої формується професіоналізм майбутнього вчителя [1].

Як вважають Н.Бордовська, А.Реан та ін., культурологічна парадигма в більшій мірі орієнтує не на знання, а на засвоєння елементів культури, навчання, поведінки, спілкування [2, с.30]. Під культурологічною парадигмою сучасної освіти будемо розуміти рівноправну взаємодію всіх учасників навчального процесу у ВНЗ, інтеграцію змісту навчальних модулів освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів філології, пов'язаних з культурою, формування в майбутніх учителів мотивації та інтересу до культури іншого народу; розвиток аналітичних умінь, які будуть необхідні під час зіставлення та аналізування культурних явищ, способу життя чи ментальності того чи іншого етносу, готовність до міжкультурної взаємодії в поліетнічному середовищі.

Ми виходимо з того, що культурологічна парадигма сприяє кращому розумінню особливостей професійної підготовки майбутніх учителів-філологів, узагальненим об'єктом діяльності яких є мова

(рідна, українська або іноземна) та література (рідна, українська або зарубіжна). Взаємозв'язок освіти і культури відбувається в полікультурному середовищі вищого закладу освіти та філологічного факультету через узагальнення, збереження і відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації [6, с.23].

У контексті дослідження проблеми вважаємо за доцільне заакцентувати на структурі та змісті полікультурної компетенції майбутнього учителя-філолога. Теоретичний аналіз джерел дозволяє констатувати різні погляди щодо поняття “компетентність” (від лат. *competens* – належний, відповідний). Дослідники визначають це поняття як систему взаємопов'язаних сфер діяльності: мотиваційно-теоретичної, практико-прикладної та дослідницько-рефлексивної (В. Блинов, К. Махмурян, Є. Соловйова); достатній рівень професійних знань, умінь та навичок, що використовуються фахівцем (Н. Коломінський, С. Смирнов, Н. Тализіна, Е. Шиянова, Е. Шорт), досвід та теоретико-прикладну підготовленість до використання знань (В. Шепель); уміння актуалізувати накопичені знання в процесі реалізації професійних функцій (Е. Зеєр) та конструктивно діяти в соціальних умовах, що змінюються (В. Дьомін); досвід соціальної діяльності (Я. Цехмістер) або життєвий, необхідний для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту (І. Єрмаков); готовність фахівця приймати оптимальні рішення завдяки наявності певних знань, умінь та навичок (В. Міжериков), базовий компонент поняття “педагогічна культура”, що сприяє формуванню спеціаліста високої культури (О. Бондаревська); якісний і результативний показник сформованості професійних знань та вмінь щодо реалізації їх у діяльності (Б. Гершунський); специфічну здатність, необхідну людині для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, що охоплює вузькоспеціальні знання, специфічні предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії (Р. Джон); здатність особи реалізовувати знання і навички в новій ситуації (Н. Мілованова та В. Прудаєва); кваліфікаційну характеристику особи, що властива їй у момент включення у діяльність (О. Проворов, О. Смолянінова) або індивідуальну характеристику міри відповідності потребам професії (А. Маркова). Формування компетентності є безперервним процесом, як це зазначає О. Щукін. Значущим чинником формування компетентності є освіта [7, с.139].

Компонентами “культурної компетенції” І. Юліанова визначає: когнітивний (багатоаспектні знання про країну, мова якої вивчається), афективний (почуття, що людина відчуває відносно культури), поведінковий (здатність діяти адекватно нормам життєдіяльності і традиціям країни) [8, с.135-140].

На нашу думку, полікультурна компетентність майбутнього вчителя-філолога – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця

компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних та науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність діяльності (в т.ч. професійної педагогічної), здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя. Особі із сформованою компетентністю властиві ціннісні орієнтації, притаманні загальна та філологічна культура, набутий досвід взаємодії з іншими людьми.

Вважаємо за доцільне наголосити, що у загальному вигляді структуру полікультурної компетентності можна представити як сукупність динамічних і статичних компонентів: теоретичні знання; вміння та навички; риси, якості особистості, досвід та поведінка; мотиви, цінності, ідеали; готовність і здатність до діяльності в полікультурному середовищі. Зазначимо, що статична форма вияву компетентності засвідчує певний початковий рівень її сформованості (тобто наявний рівень теоретичних знань, первинних умінь, якостей тощо). Динамічна форма характеризує рівень умінь діяти в різних ситуаціях професійного спілкування, виявляти здатність виконувати функції, набуваючи таким чином досвіду особистісної і професійної поведінки.

Полікультурна компетентність, яка є взаємопов'язаною через поняття культурного та соціального контекстів і оволодіння ними, має відбуватися комплексно. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається. З цього випливає також наше розуміння полікультурної компетентності вчителя-філолога – як здатності до національної самоідентифікації, готові вести діалог культур (національної, іншомовних), застосовуючи при цьому різні стратегії поведінки, долаючи міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи в стосунках із представниками різних культур для уникнення міжнародних конфліктів, досягнення компромісів і налагодження співпраці.

Результатом професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога є опанування ним таких соціокультурних цінностей, як: особистісні цінності людини, яка перебуває в постійному діалозі із собою, з іншими людьми, національною культурою, культурами країн, мова яких вивчається; цінності педагогічної діяльності; цінності культури спілкування державною, рідною, іноземною мовами; цінності освітнього середовища факультету, вищого навчального закладу, а також педагогічної практики, де відбувається формування майбутнього фахівця; цінності культури особистості (правової, педагогічної, психологічної, екологічної, економічної, естетичної) [6, с.23-24].

Розглянемо особливості формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя-філолога у вищих навчальних закладах. Одним із засобів формування полікультурної комунікативної компетенції М. Денисенко вважає читання англомовних культурно-країнознавчих текстів. Авторкою розроблена система вправ для

домашнього читання, яка сприятиме розширенню філологічного і культурологічного кругозору майбутнього вчителя, вихованню в нього художнього смаку, розвитку логічного й критичного мислення, формуванню мовної та мовленнєвої компетенцій [2, с.16-17]. Вправи класифіковано на чотири типи: рецептивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні або творчі. Вправи рецептивного типу – це власне читання текстів культурно-країнознавчої тематики. Вправи рецептивно-репродуктивного типу використовуються для усунення лексичних і граматичних труднощів, для формування прогностичних навичок та вмінь, а також для розширення культурно-країнознавчого кругозору майбутніх учителів. Виконуючи ці вправи, учні мають зрозуміти й відтворити або доповнити подану культурологічну інформацію в ситуаціях іншомовної комунікації. Рецептивно-продуктивні вправи спрямовані на виховання самостійності, ініціативності особи, що виявляються через прагнення зрозуміти й оцінити інформацію, розпізнати зв'язки, що існують між новими і вже відомими культурними явищами, знайти нестандартні шляхи розв'язання проблеми. Продуктивні або творчі вправи розвивають критичне мислення учнів, їхню пізнавальну активність та самостійність у розв'язанні навчальних завдань [2, с.17].

За Г.Єлізаровою та Л.Халяпіною, процес формування полікультурної мовної особистості відбувається засобами глобальної мережі Інтернет, тому що велика кількість лінгвокультурознавчого матеріалу в Інтернет-ресурсах дає можливість відібрати і систематизувати Інтернет-дискурс різних жанрів і стилів, які відображають концептосферу різних рівнів [4, с.8-20].

І.Макаренко також розглядає Інтернет як один із способів пізнання людиною полікультурного світу. Вона пропонує педагогічну технологію використання навчальних проєктів як засобу розширення іншомовної комунікативної компетенції студентів у процесі поглиблення полікультурної спрямованості їх мовної підготовки. В основі методу проєктів покладено розвиток пізнавальної діяльності майбутнього вчителя, його критичного і творчого мислення, формування умінь орієнтуватися в інформаційному просторі полікультурного світу, самостійно конструювати свої знання, організовувати навчальну діяльність, спрямовану на створення навчального продукту, який є матеріальним результатом індивідуальної або спільної праці. Використовуючи Інтернет-ресурси, студенти розкривають зміст таких загальнолюдських цінностей, як “Людина”, “Істина”, “Краса”, “Щастя”, “Любов”, “Життя”, “Смерть”, “Вічність” та аналізують ці цінності в культурах різних народів. За А.Макаренко, поглиблення полікультурної спрямованості мовної підготовки студентів в умовах глобальної освіти має на меті розвиток полікультурної компетенції, який стане чинником формування толерантної свідомості особистості [5].

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що результатом сформованості полікультурної компетентності є здатність майбутнього вчителя-філолога:

- долати міжкультурні непорозуміння, конфліктні ситуації, стереотипи у стосунках;
- демонструвати різні стратегії поведінки для налагодження (підтримки) контакту з представниками інших культур;
- порівнювати не тільки мовні системи, але й національні культури, реалізуючи принцип полілінгвізму і полікультурності;
- спілкуватися з представниками різних етнічних груп, здійснювати міжкультурне спілкування;
- визначати зв'язки між мовою та культурою країни, мова якої вивчається, та навчати учнів їх бачити;
- визначати особливості виявлення національної специфіки в соціокультурній поведінці її представників;
- свідомо діяти в полікультурному середовищі, світі;
- вести діалог культур (національної, іншомовних) за наслідками вивчення рідної та іноземних мов;
- здійснювати міжкультурну комунікацію на підставі сформованих знань лексики з національно-культурним компонентом з метою досягнення взаєморозуміння;
- сприяти врегулюванню міжособистісних та національних конфліктів;
- ініціювати міжкультурні контакти з метою опанування цінностей, духовної спадщини культури, що вивчається, виступаючи водночас представником національної культури, а також культури етносу;
- прогнозувати та розпізнавати соціокультурні проблеми, які призводять до помилкової інтерпретації фактів культури, кроскультурних конфліктів та брати відповідальність за усунення кроскультурного непорозуміння; виступати представником національної культури, усвідомлюючи себе полікультурним суб'єктом, та активно діяти в полікультурному середовищі.

**Висновки.** Процес формування полікультурної компетентності майбутніх учителів-філологів полягає в ознайомленні їх із морально-етичними та культурними надбаннями інших народів; оволодінні студентами певним лінгвокраїнознавчим мінімумом (концептами) та моделями поведінки у різних країнах; використанні Інтернет-ресурсів та навчанні студентів знаходити інформацію щодо іншомовної чи національної культур і постійно оновлювати її в умовах неперервної комунікативної практики; формуванні вміння застосовувати знання в процесі педагогічної діяльності. Подальшого дослідження потребують проблеми управління якістю професійної підготовки бакалаврів і магістрів гуманітарних наук; теоретичні та методичні засади компетентнісного підходу до неперервної освіти вчителя-філолога.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Барбіна Є. Сучасні психолого-педагогічні підходи до формування педагогічної майстерності / Є. Барбіна, К. Щедролоцева // Філософія педагогічної майстерності: зб наук. пр. / редкол.: Н.Г.Ничкало (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ “Вінниця”, 2008. – С. 183-194.

2. *Бордовская Н.В.* Педагогика: Учебное пособие / Н. В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2007. – С. 30.

3. *Денисенко М.В.* Формування в учнів старшої школи полікультурної комунікативної компетенції бачить у читанні англомовних культурно-країнознавчих текстів / М.В. Денисенко // Іноземні мови. – 2007. – №2. – С. 16-22.

4. *Елизарова Г.В. Халяпина Л.П.* Формирование поликультурной личности как требование новой глобальной ситуации / Г.В. Елизарова Л.П. Халяпина // Языковое образование в вузе: Методическое пособие для преподавателей высшей школы, аспирантов и студентов. – СПб.: КАРО, 2005. – С. 8-20.

5. *Макаренко І.А.* Интернет как способ поликультуры в условиях глобального образования [Электронный ресурс] / І.А. Макаренко / Издательский дом “Первое сентября” [в рамках Всероссийского фестиваля педагогических идей “Открытый урок”]. – Режим доступа до журн.: <http://festival/1september/articles/503278/>

6. *Соколова І. В.* Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія / за ред. С.О.Сисоевої // МОН України. АПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Д.: АРТ-ПРЕС, 2008.– 400 с.

7. *Щукин А.Н.* Обучение иностранным языкам: Теория и практика: Учебное пособие для преподавателей и студентов / А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. – С. 139-140 .

8. *Юлианова И.В.* Интеркультурный подход в обучении русскому языку в младших классах Болгарии / И.В. Юлианова // Современные направления и технологии послевузовского обучения специалистов: концептуальные и региональные аспекты развития и функционирования системы в рамках непрерывного образования в новом тысячелетии: Материалы междунар. науч.-метод. конф. – Могилев: ММИ-ИПК, 2000. – С. 135-140.